

UDK: 269(KNOBLEHAR. I.)(6)
COPYRIGHT ©: MARKO FRELIH

Afrika, ki odhaja in se vrača: dr. Ignacij Knoblehar – katoliški misijonar v južnem Sudanu in raziskovalec reke Nil

Marko FRELIH*

Izvleček

Ignacij Knoblehar se je rodil v vasi Škocjan na Dolenjskem, umrl pa je leta 1858 v Neaplju, kjer je tudi pokopan. Po študiju v Rimu, ga je Urad za širjenje vere (Propaganda) izbral za misijon v Afriki, saj je bil že leta 1846 ustanovljen apostolski vikariat za centralno Afriko (1846), ki je imel sedež v Kartumu. Jeseni 1849 se je po Belem Nilu odpravil v južni Sudan, z namenom, da poišče lokacije za misijonske postaje. Leta 1852 je med ljudstvom Bari ustanovil postajo Gondokoro (blizu današnjega mesta Juba), leta 1854 pa je začela delovati misijonska postaja Sv. Križ med ljudstvom Dinka.

Knoblehar je bil v Sudanu deset let in v tem obdobju je kar štiri leta in pol preživel na Nilu. Šestkrat je odplul iz Kartuma v 1500 kilometrov oddaljeni Gondokoro in kmalu je postal eden najboljših poznavalcev mogočne afriške reke. Bil je prvi beli človek, ki je prišel skoraj do tretje stopinje severne širine (v maju leta 1854). Prav tako se je prvi lotil načrtnih raziskav reke, saj mu je leta 1850 Geografsko društvo na Dunaju priskrbelo vse potrebne merilne inštrumente. O njegovem obsežnem znanju med prvimi poroča tudi ameriški popotnik in pisatelj Bayard Taylor (1825-1878), ki je Knobleharja večkrat obiskal v Kartumu v letih 1851 in 1852.

Knobleharjevo hidrografske znanje je visoko cenil tudi francoski inženir Ferdinand de Lesseps (1805-1894). Obiskal ga je tudi nemški naravoslovec Alfred Edmund Brehm (1829-1894), ki je posebej poudaril, da ima Knoblehar izvrstne znanstvene zapiske.

Na srečo so ostali ohranjeni različni predmeti, ki jih je Knoblehar leta 1850 prinesel v Ljubljano in na Dunaj. Okoli dvesto predmetov je danes v Slovenskem etnografskem muzeju, okoli 60 pa jih hrani Etnografski muzej na Dunaj. Knoblehar je predmete pridobil med nilotskimi ljudstvi v južnem Sudanu (Bari, Šiluk, Čir) in danes gradivo sodi med najstarejše afriške zbirke v Evropi.

Ključne besede: Knoblehar, Afrika, Sudan, Nil, nilotska ljudstva, afriške zbirke, Slovenski etnografski muzej, katoliški misijon, kolonializem, etnografija, antropologija

* Dr. Marko Frelj, kustos neevropskih zbirk v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani.

Abstract

Africa that goes away and comes back: Dr. Ignatius Knoblecher – Catholic Missionary in Southern Sudan and Researcher of the River Nile

Ignatius Knoblecher was born in 1819 in Škocjan in Lower Carniola (today in Slovenia) and he died in Naples in 1858 and was buried there. After his studies in Rome the Congregation of Propaganda chose him for the Mission in the Vicariate Apostolic for Central Africa (erected 1846) with its headquarters in Khartoum. In autumn 1849 Knoblecher started on a journey up the White Nile to southern Sudan. He searched for new suitable locations for organizing a Mission. In 1852 he founded a Missionary Station Gondókoro (near today's Juba) among the people of Bari and two years later St. Cross Station started to operate in the territory of the Dinka people near Angwen. In ten years Knoblecher spent four years and a half on the Nile. He travelled six times from Khartoum 1500 km away to Gondókoro and at that time he was fully legitimately known for being the best connoisseur of the mighty African river. He was the first white man who reached almost as far as lat. 3° N. (in May 1854) and the first one who systematically set about the researches of the Nile as the Geographic Society from Vienna equipped him with various measuring instruments in 1850. As an expert for Nile he was highly appreciated by American traveller and writer Bayard Taylor (1825-1878) who stayed in Khartoum in 1851 and 1852 and visited Knoblecher on various occasions.

Knoblecher's expertise in hydrographic characteristics was also appreciated by French engineer Ferdinand de Lesseps (1805-1894) who visited Knoblecher in Khartoum. Famous German zoologist Alfred Edmund Brehm (1829-1884) also mentioned the high level of Knoblecher's research, evident above all from his notes in his diary. Scientific diary, various notes, sketches and pictures disappeared after his death.

Fortunately a collection of objects brought by Knoblecher to Ljubljana and Vienna in 1850 is still preserved. There are still about 200 preserved objects in Slovene ethnographic museum and about 60 objects in Ethnographic museum in Vienna. Knoblecher collected these objects among the Nilotic people in the south of Sudan (Bari, Shiluk, Chir). Systematically collected material is one of the oldest African collections in Europe.

Key words: Knoblecher, Africa, Sudan, Nile, Nilotic people, African collections, Slovene ethnographic museum, Catholic mission, colonialism, ethnography, anthropology

1. Uvod

Živimo v dinamičnem obdobju, ki ga dnevno zaznamuje kakšen dogodek po svetu. Različni mediji in internet nam ga takoj posredujejo v domače okolje in temu sledi univerzalni občutek pripadnosti t. i. »globalizaciji«. Človek danes skozi računalniški ekran spozna dimenzije tega sveta. In bolj ko ga spozna, manj ga razume. Toda marsikaj je lažje razumeti, če pogledamo v preteklost, se vprašamo, kje se je začelo, kaj se je spremenilo in kaj je ostalo isto. V mislih imam Afriko, konkretno – Sudan. Do srečanje z največjo afriško državo so me v zadnjih letih pripeljali tragični dogodki, ki puščajo globoke sence v človeški civilizaciji. Hkrati pa sem Sudan spoznaval skozi

življenje in delo človeka, ki je z visokimi duhovnimi cilji zaplul proti toku slavne afriške reke, prišel skoraj do ekvatorja, se obrnil in skoraj za deset let obstal med nilotskimi ljudstvi. To je misijonar in raziskovalec dr. Ignacij Knoblehar.¹

Rodil 6. julija leta 1819 v vasi Škocjan pri Novem mestu na Dolenjskem.² Naključno ali namerno prisostvovanje pri maši, ki jo je leta 1836 v Novem mestu vodil Friderik Baraga, misijonar med severnoameriškim Indijanci, je bilo zanj usodno. Goreče pridiganje je mladega Ignacija popolnoma prevzelo in v njem se je prebudila želja, da bi sledil poslanstvu svojega rojaka. Po končani gimnaziji v Novem mestu se je vpisal na licej v Ljubljani, dve leti kasneje, jeseni 1839, pa je bil sprejet v ljubljansko bogoslovje. Že v drugem letniku je samozavestno odposlal pismo papeškemu nunciju na Dunaju in ga zaprosil za pomoč pri njegovi odločitvi, da gre študirat v Rim. Dva letnika študija sta bila za njim, ko je brez posebnih predhodnih priprav odpotoval v Rim in se javil na papeškem uradu za širjenje vere v poganskih deželah.³

Vodstvo urada je seveda zavrnilo mladostno naivnega bogoslovca in Knoblehar se je znašel na cesti z malo denarja v žepu in z nekaj osebne prtljage. Toda ni obupal. Uspel se je dogovoriti, da lahko na »Propagandi« posluša predavanja tujih jezikov, na jezuitskem Rimskem zavodu pa so mu prijazno omogočili prisotnost na učnih urah iz medicine in biologije.⁴ Knoblehar je bil izjemno talentiran za učenje jezikov (razumel jih je 14) in kmalu je pritegnil pozornost profesorja Giuseppeja Mezzofantija, velikega italijanskega poliglota, ki je slovel po znanju vsaj 70 jezikov in narečij, med drugim tudi slovenščine, ki se jo je učil s Knobleharjevo pomočjo. Mezzofanti je bil varuh papeške knjižnice in kot kardinal je v Rimu užival velik ugled. Srečanje z njim je bilo za Knobleharja zelo pomembno, saj je kardinal odločilno vplival na vodstvo »Propagande«, da so vztrajnega Dolenjca poleti 1843 sprejeli na redni študij.

¹ V angleških, nemških in italijanskih virih zasledimo obliko imena Ignatius (Ignacius, Ignazio) Knoblecher.

² Za osnovne biografske podatke glej temeljno delo o Knobleharju, ki ga je leta 1943 objavil dr. Franc Jaklič z naslovom »Apostolski provikar Ignacij Knoblehar in njegovi misijonski sodelavci v osrednji Afriki«. Knjiga je kasneje dočkala še dva ponatisa: leta 1955 in 1996. Veliko dragocenega gradiva je v številnih študijah publiciral dr. Zmago Šmitek (predvsem glej: Šmitek 1982: 149-153; 1986: 111-118; 1988: 48-58; 1991: 165-166; 1994: 239-243). Splošno o Knobleharju tudi v: Anžič 1928: 36-68; Gracar 1937-1938: 97-101; Jaklič 1954: 84-98; Lah 1999: 13-14; Granda 1999: 563-567; isti 2001 A: 17; isti 2001 B: 105-107. Med starejšimi viri naj omenim še: Jaroslav 1881 (Knjižica je povzetek do takrat znanih objav); Umek Okiški 1863 (Obsežna pesnitev v spomin na Knobleharja); Mitterrutzner 1869 (Avtor je bil veliki podpornik misijona in Knobleharjev zaupnik. Redno sta si dopisovala predvsem glede jezika domačinov. Knoblehar je z načrtnim zbiranjem besed veliko pripomogel k objavi slovarja in slovnice ljudstva Bari. O tem glej: Mitterrutzner 1867)

³ Urad z imenom »Kongregacija za širjenje vere« je po latinskem imenu »Congregatio de propaganda fide« znan v skrajšani obliki kot »Propaganda«.

⁴ Rimski zavod »Collegium Romanum« je kasneje postal Gregorijanska univerza.

Takoj se je lotil učenja naravoslovja, matematike, astronomije, risanja in medicine. Ravnateljstvo je bilo takrat v rokah jezuita Maksimiljana Rylla, po rodu Poljaka, doma iz pokrajine Samogitije (danes Litva). Ryllo je imel za seboj bogate misijonarske izkušnje, ko je razmišljal o novem izzivu: ustanoviti misijon v Afriki! Študent Knoblehar o tem ni še nič slutil ampak se je le pridno učil, pridobil doktorski naziv in sredi marca 1845 opravil novomašniško posvečenje. Pred njim se je odprlo neskončno obzorje misijonskega delovanja, ki pa se je že na samem začetku nenavadno zapletlo: vodstvo Propagande ni točno vedelo kam z njim! Enkrat so ga nameravali poslati v Indijo, drugič na Švedsko, pa potem v Avstralijo, nato v Perzijo in na koncu so ugotovili, da bi morda lahko ostal v Rimu kot podravnatelj in profesor na Ukrajinskem zavodu.

2. Smer: Afrika!

Toda spomladi 1846 je papež Gregor XVI. podpisal odlok o ustanovitvi apostolskega vikariata v osrednji Afriki. (Mc Ewan 1988) Že naslednje leto je prva skupina misijonarjev odpotovala proti črni celini: na francoskem parniku »*Sesóstris*« je med potniki sedel tudi Ignacij Knoblehar! Misijonarji naj bi svoje delovanje usmerili na spreobračanje črnih ljudstev v južnem Sudanu. To je bilo zahtevno poslanstvo, saj je bil turško-egiptovski Sudan takrat izrazito muslimanski in naklonjenost krščanski cerkvi ni bila v prvem planu vladajočega islamskega sloja. Kljub vsem težavam so misijonarji v glavnem mestu Kartum na obrežju Modrega Nila postavili misijonsko postajo. Težki klimatski pogoji in nalezljive bolezni so že po nekaj mesecih zahtevale smrtni davek: Ryllo, pobudnik za ustanovitev misijona, je umrl še preden se je vse komaj začelo. Pred smrtjo je imenoval Knobleharja za namestnika in mu prepustil vsa papeška pooblastila (za pregled Knobleharjeve misijonske dejavnosti v Sudanu: Tadina 1991 A (B); Kolar 1998: 70-87).

Knoblehar se je znašel na čelu misijonskega poslanstva v zelo neprijaznih okoliščinah. Pisalo se je leto 1848 in v Sudanu se je na veliko trgovalo s črnimi sužnji. Vsako leto so iz dežele odpeljali 40.000 do 60.000 sužnjev v Egipt, Abesinijo in Arabijo. S trgovanjem so se večinoma ukvarjali Arabci, sčasoma pa se je za donosni posel zanimalo vedno več Evropejcev. Knoblehar se je zavedal, da bo prišel v stik z lokalnim črnim prebivalstvom, če jih bo zaščitil pred trgovci s sužnji. To je bila dobro premišljena poteza, saj si je tako pridobil veliko naklonjenost med domačini, hkrati pa so ga začeli spoštovati tudi v uradnih upravnih krogih. Na svojo stran je pritegnil tujo diplomacijo, še posebej avstrijskega veleposlanika v Kartumu. Knobleharjev boj proti trgovanju s sužnji je veliko prispeval k dokončni prepovedi te dejavnosti.

3. Prvo potovanje po Nilu

Knoblehar je hitro spoznal, da v islamskem Kartumu ne bo dovolj uspešen pri širjenju krščanske vere in se je zato odpravil na jug. Dobro je vedel, da so tam ljudstva, ki redko stopijo v stik z belim človekom, saj je belec v vlogi lovca na sužnje vse bolj predstavljal resno nevarnost črnemu prebivalstvu. V Kartumu je najel ladjo skupaj s posadko, ki jo je vodil Sulejman Abu Said. Ob dveh popoldne, 13. novembra 1849, so Knoblehar, pater Emanuel Pedemonte in duhovnik Angelo Vinco skupaj s spremstvom zapustili pristanišče. Ladja, s katero so potovali misijonarji, je bila del ekspedicije, ki jo je vsako leto poslal Kartumski upravnik proti jugu. Namen odprave je bil, da oskrbi egiptovsko-sudanska vojaška oporišča ob Nilu. Pod upravnikovim okriljem so bili prisotni tudi trgovci, ki so v zameno za steklene bisere dobivali od domačinov slonovino. V pisani družini se je za tridesetletnega Knobleharja začela pustolovska avantura v neznani svet črne Afrike. Med številnimi postanki se je seznanil z različnimi ljudstvi, ki so ga sprejeli z velikim zaupanjem, saj je bilo očitno, da njegov namen obiska ni trgovanje s sužnji in slonovino. Že konec novembra se je srečal s Šiluki, nato je spoznal Nuere in Kječe. Slednjim se je še posebej priljubil, saj jim je rešil vrača, ko je le-ta prepovedal svojemu ljudstvu stike s tujci. Ker so bili prikrajšani za slonovino, so besni mornarji hoteli vrača pokončati, Knoblehar pa jim je to namero s suverenim nastopom preprečil (o geografskih razmerah in o nilotskih ljudstvih v Sudanu prim. Werne 1848, Hartmann 1884, Buchta 1888, Evans-Pritchard 1993, Seligman 1932).

V vasi Angven se je srečal s poglavarjem vsega rodu Kječ. Poglavar jim je bil zelo uslužen, saj je bil prepričan, da so misijonarji mogočni čarovniki. Z velikim navdušenjem si je ogledoval belo brado Pedemonta in njegove 'dvojne oči', ki so jih predstavljala misijonarjeva očala. Nepričakovane goste je prosil, da mu izpolnijo vsaj štiri želje: da bi imel mnogo otrok; da bi pomrli tisti, ki so mu ubili očeta in njega ranili na glavi; da bi se mu rana hitro zacelila in da bi zmagoval nad sovražnimi ljudstvi. Knoblehar mu je lahko izpolnil samo eno željo, saj mu je spral in obvezal rano na glavi in mu pustil potrebna zdravila. Poglavar si je od njega zaželel tudi kakšen čarodejni predmet in Knoblehar mu je podaril Marijino svetinjico, ki naj bi ga varovala pred nevarnostjo.

Nadaljevali so pot in Božični večer so praznovali na območju, ki sta ga naseljevali ljudstvi Heliab in Bor, na Silvestrovo pa so zapluli na ozemlje ljudstva Čir. Domačini so od vsepovsod pritekli k ladjam in veselo prepevali, ladjarji pa so jim na breg metali steklene bisere. Do misijonarjev so bili prijazni in zaupljivi, saj niso imeli slabih izkušenj z belci. Zaradi plitvine so ladje nasedle in skupaj z domačini so jih počasi odvlekli v globlje vode.

Po dolgotrajni plovbi skozi zamočvirjeno območje so končno zopet zagledali vzpetino. To je bil hrib Njerkanij, ki se na 5. stopinji dviga nad prostrano ravnino. V okolici so bila polja sézama, boba in dure. Od zelenjave so Čiri gojili samo buče, ki pa niso bile debelejšje od kumar. Kljub temu so misijonarjem zelo teknile. Knoblehar je bil presenečen nad načinom sušenja sezama na leseni konstrukciji, ki ga je močno spominjala na domače kozolce. Po sedmih dneh se je zbralo vseh sedem ladij na mejnem ozemlju med Čiri in Barijci. Prišleke je prišel pozdravit barijski poglavar Nigila, ki je skupaj z bratom vladal celotnemu ljudstvu. Streli iz pušk in topovske salve so zadonele z ladij v čast črnemu poglavarju. Oblečen je bil v rdečo obleko, ki so mu jo podarili trgovci. Bila je precej obleдела in zato so mu dali dvoje širokih hlač, belo haljo in vrhnjo obleko iz rdečega suknja. Poglavar je v družbi gostov ostal oblečen, med svojimi ljudmi pa se je takoj slekel in se nag sprehajal naokoli.

Poglavarja Nigilo je prišlo obiskat več njegovih žena in hčera. V košarah na glavi so s seboj prinesle hrano in vse kar je potrebno za kuhanje. Ena je imela okoli pasu obešeno rdeče barvano usnje, druge pa mrežasti predpasnik iz železnih ploščic in obročkov. Zada j jim je do gležnjev visel šop jermenov. Okrog vratu so imele steklene bisere, na rokah in nogah pa so nosile toliko okrasnih železnih obročev, da so se zaradi odrgnin na koži komaj premikale. Knoblehar se je s poglavarjem Nigilo dogovoril, da na njegovem ozemlju postavijo prvo misijonsko postajo.

Dne 16. januarja, leta 1850 so pripluli do 606 metrov visoke vzpetine Logvek (Djebel Redjaf - Džebel Redžaf). To je bila na najjužnejša točka na tej poti. Knoblehar se je povzpел na hrib in v skalnati vrh vklesal svoje ime. Potem so obrnili ladje in zapluli nazaj proti severu. Vrnitev je potekala brez posebnih zapletov in dogodivščin. Po 113 dneh potovanja so se 7. marca vrnili v Kartum in končala se je prva velika Knobleharjeva ekspedicija po Belem Nilu.

Med plovbo po Nilu je Knoblehar pozorno spremljal življenjske navade domačinov. Zavedal se je, da se srečuje s kulturo, ki je belemu človeku popolnoma tuja. Čeprav je prišel v Afriko z namenom, da črncem približa krščansko vero, pa je kljub temu imel občutek za tradicionalni način njihovega življenja. Ni jih nameraval spreminjati na silo, ampak se jim je hotel postopoma približati in postati del njih. Prvi stik je bil zelo pozitiven, saj so domačini opazili, da se misijonarji ločijo od nasilnih arabskih trgovcev s slonovino. Knoblehar se je zavedal težav, ki so bile povezane s stalno naselitvijo na ozemlju nilotskih ljudstev na jugu Sudana. Beli človek tam še nikoli ni gradil bivališč in nihče si ni predstavljal, kako se bo to obneslo. Za lažje razumevanje okoliščin je mogoče iz različnih poročil povzeti nekaj podatkov o ljudstvih, s katerimi se je Knoblehar srečeval med leti 1849 in 1857. Za primer naj navedem samo nekaj zanimivosti o ljudstvu Bari, med katerim je bila misijonska dejavnost še najbolj aktivna.

4. Ljudstvo Bari

Misijonarji so prišli z njimi v stik na skrajnem jugu Sudana, kjer so postavili misijonsko postajo Gondókoro. V primerjavi z drugimi ljudstvi so se Barijci več ukvarjali s poljedelstvom, predvsem s sajenjem dure. Živel so v vaseh z majhnimi glinastimi kočami. Za moške je bilo značilno, da so si krasili glavo z belimi peresi in si telo mazali z rdečilom, ki so ga pridobivali iz nekega drevesa. Preko pleč so jim viseli jermeni, s katerimi so pretepali žene in otroke. Na jermenu so imeli obešen tudi majhen lesen stolček, saj posedanje po tleh ni bilo spodobno dejanje. Posebnih oblačil moški in ženske niso imeli, ampak so nosili na sebi samo nekaj krp usnja. Od vseh ljudstev ob Belem Nilu so imeli samo Barijci dvakrat na leto žetev. Toda kljub temu so ljudje umirali od lakote, saj niso poznali varčevanja oz. shranjevanja letine. Zaradi lakote so se med seboj pobijali, umrle pa so metali v Nil. V taki situaciji so se množično zatekali v misijonsko vas in jo v času izobilja tudi hitro zapustili. Misijonarji so imeli z njimi veliko resnih težav in pogosto so bili v življenjski nevarnosti. Knoblehar je vztrajal, da ostanejo med njimi in se jim čimbolj približajo. Včasih je bilo težko, saj so se nekateri misijonarji težko sprijaznili z razuzdanim življenjem domačinov. V marsikateri njihovi navadi so videli hudo bogokletnost. Tako je bilo tudi s plesom, ki so ga misijonarji opisali s sledečimi besedami:

»Plesišče imajo blizu vasi. Pred plesom ga dobro pometejo, da si ne ranijo nog. Drevo, ki stoji na sredi, ovijejo z venci. Že popoldan po okoliških vaseh naznanijo z bobnom znamenje za ples. Doma se z jedjo dobro okrepijo, potem pa pride staro in mlado. Plesišče razsvetljuje velik kres. Začno pa šele, ko je luna že visoko. Zaropčejo in zadonijo bobni. Žene, dekleta in otroci, možje in fantje – cvet vasi in okolice v svoji divji, brežhibni, čvrsti lepoti – se zvrščajo za ples. Vse vpije in vriska. Vstopijo v dva kroga in si gledajo nasproti. Moški se zvrstijo v zunanji krog. Oboroženi so s sulicami in loki; tuli so napolnjeni z ostrimi puščicami. Imenitnejši imajo tudi ščite iz slonove kože in so ogrnjeni s kožo panterja ali druge zveri. V notranjem krogu stojijo žene in dekleta. Kar premorejo okrasja, ga imajo navešenega. Moški zavijajo sulice, ženske pa stebila dure. Nasproti si stoječi plesalec in plesalka se začeta pojoč vrteti, poskakovati in odskakovati. Pri gibih in skokih jim ropotajo nad členki rok bakreni obroči, na nogah pa železne ploščice. – Ko bobni spet dajo znamenje, ples preneha, petje utihne, le bobni igrajo dalje. Možje in fantje se obstopijo v dve bojni vrsti. Z divjimi pogledi se zaženejo drug proti drugemu in vihtijo sulice. Ženske vzklikajo; vse kaže, da se bodo krvavo spopadli. Pa nenadoma zletijo sulice v tla; vse je bila le šala, zasliši se krik in smeh. – Kmalu se bobni znova oglasijo. Poglavar dvigne sulico in gre dostojanstveno preko plesišča. Plesalci gredo za njim in se pod njegovim vodstvom spet zvrstijo v dva kroga; ženske v notranjega, moški v zunanjega. Zapojejo, se zasučejo in poskakujejo. Da je vse še bolj divje videti, vihtijo goreče slamnate plamenice. Ples traja do zore. Vsi utrujeni kar na plesišču poležejo in zaspijo.« (Povzeto in prirejeno po: Jaklič 1943: 62-63)

V času izobilja so se Barijci tudi poročali. Z nevesto je prišla v hišo za eno leto tudi njena mati in zet jo je moral preživljati. Zakonske zveze so bile šibke, zlasti pri ubožnih. V času lakote je mož običajno napodil ženo od hiše, prav tako otroke. Barijci so bili znani tudi po trgovanju s soljo. Dobili so jo iz slane prsti, ki so jo razmočili v vodi. Vodo so nato precejali tako dolgo, da je izhlapela in na dnu je ostala solna plast. Sol so zamenjavali z drugimi ljudstvi za žito. Radi so imeli tudi meso, priljubljena jed so jim bile miši in podgane, za poslastico pa so si privoščili še rdečkaste črve.

Knoblehar in njegovi sodelavci so bili še posebej navdušeni nad kovači, ki so s preprostim orodjem in tehniko izdelali prave mojstrovine. Kovači so predstavljali najbogatejši družbeni sloj. Toda njihov poklic je bil preziran in sovaščani jih niso spoštovali, saj so bili brez živine. Poročali so se lahko samo znotraj klana (o kovaštvu prim. tudi Schaschel 2003: 99). Postopek pridobivanja železa in način izdelave predmetov kaže na preživetje tehnološkega znanja, ki so ga poznali v antičnih nubijskih kulturah ali celo v zadnjem tisočletju že usihajoče staroegipčanske civilizacije.

V Knobleharjevem času je bil med Barijci priljubljen poglavar Muga in o njem je ohranjen zanimiv zapis: »Visok je in vitek in ima tudi ustnice črne, dočim so pri drugih zamorcih rdeče. Zobje so snežno beli in molijo nekoliko naprej; oči so razmeroma majhne. Gre zelo pokonci. Vedno je vesel in za šale razpoložen. Hodi bos. Na lahteh, prsih in nogah nosi do sto obročev, ki ponoči, ko se obrne, zazvenijo in zarožljajo. Njegova razsodnost je precej ostra, srce polno ljubezni in hvaležnosti. ... Če mu je kdo storil kakšno uslugo, mu je izražal hvaležnost s petjem...« (Jaklič 1943: 185-186)

5. Vrnitev v Evropo

Izkušnje iz prvega potovanja po Nilu so Knobleharja prepričale, da je misijonsko poslanstvo uresničljivo samo z ustrezno finančno in politično podporo. Zopet je odšel na pot, tokrat je zaplul na sever v smeri proti Evropi.

Sredi poletja, 27. avgusta 1850, je ljubljansko časopisje prineslo novico: »*Náš znani misijonar Knoblehar je zdaj v Ljubljani.*« V značilni orientalni noši in s turbanom na glavi se je sprehajal po Ljubljani in tako najbolj nazorno kazal, da prihaja iz drugega kulturnega okolja. Ljudje so ga navdušeno sprejeli in pokazali veliko mero pozornosti tudi do različnih predmetov, ki jih je pripeljal s seboj iz Sudana. V domovini je ostal do 22. oktobra, potem pa je odšel na Dunaj. Tam ga je čakalo pomembno delo, saj je moral za svoje misijonarske načrte pridobiti naklonjenost cesarske palače. To ni bilo težko: na prestolu je takrat sedel komaj dvajsetletni cesar Franc Jožef I., ki je pozorno prisluhnil Knobleharjevi dobro premišljeni predstavitvi vizije afriškega misijona. Mladi vladar je prevzel pokroviteljstvo nad misijonom in s

tem so se Knobleharju odprla vsa vrata do pomembnih ljudi in do različnih ustanov. Tudi javnost mu je namenila veliko pozornost in ljudje so zanj zbrali velike vsote denarja. Na Dunaju so takoj ustanovili posebno Marijino društvo, ki je skrbelo za uspešno delovanje misijona. Posebno pozornost mu je naklonila tudi dunajska akademija znanosti, saj je bila zainteresirana za njegove raziskave o Nilu. Plačali so mu nakup modernih merilnih naprav, vendar pod pogojem, da o rezultatih najprej poroča akademiji.

Knobleharjev obisk Dunaja je na več nivojih vzpodbudil avstrijske apetite po prevladi v vzhodni Afriki. Nadzor trgovskih poti na Nilu je bil za marsikatero evropsko državo ključnega pomena. Trgovanje s slonovino in z naravnimi dobrinami je imelo močan ekonomski učinek. Tega so se zavedali Angleži, Francozi, Nemci in vedno bolj tudi Avstrijci. Slednji so ravno v Knobleharju videli možnost, da avstrijskega orla ustoliči v osrčju Afrike. Zagnani misijonar se je zavedal političnih in ekonomskih interesov, ki jih je gojila Avstrija do črne celine. Nehote je bil v igri teh interesov, saj se jim ni bilo možno izogniti, če je hotel rešiti misijon.⁵

Optimističnemu vzdušju na Dunaju pa je sledil hladen sprejem v večnem mestu. V Rimu so Knobleharja sprejeli z novico, da mu bodo misijon ukinili in odpoklicali vse misijonarje. Proti zakulisnim spletkam, ki jih je vodil škof Casolani, se je Knoblehar suvereno uprl in odločno zakorakal proti Vatikanu. Avdiencia pri svetem očetu je bila nujna: trajala je eno uro, papež Pij IX. je pozorno poslušal in na koncu prikimal. Misijon je bil rešen.

6. Drugič v Afriko in zadnjič v Evropo

Knoblehar je zapustil Rim z dragocenimi darili dobrotnikov in z novim nazivom: postal je apostolski provikar osrednje Afrike. Proti črni celini ga je spremljalo še pet slovenskih duhovnikov in trije prostovoljci.⁶ Z novimi sodelavci se je Knoblehar vrnil

⁵ Angleški in nemški viri so si bili precej enotni v prepričanju, da je avstrijski katoliški misijon samo kamuflaža, za politične in ekonomske interese v južnem Sudanu. Tako imamo zanimiv opis srečanja zakoncev Baker z misijonarjem Morlangom v Gondokoru: »Over a bottle of wine one night, he admitted that the mission station was a pretext, a way for Austria to obtain a foothold in the country and spy out the possibility of forming a colony there. There was no serious intention of converting the heathen.« (Shipman 2004: 175). Zelo kritično mnenje o dejavnosti misijonov je s stališča Angležev razumljivo, saj so jim vztrajni misijonarji s Knobleharjem na čelu predstavljali oviro v kolonialni politiki. To velja predvsem za pregled nad dogajanjem na jugu Sudana (trgovski stiki, raziskave reke Nil). Za podrobnejšo predstavitev avstrijske politike v Sudanu glej: Sauer 2002: 39-44. O avstrijskem misijonskem poslanstvu v Afriki: Amati 1858; Thaurén 1933; isti 1935; Zach 1985;

⁶ Poleg prostovoljcev iz slovenskih krajev, je bilo veliko duhovnikov in delavcev iz Tirolske. Za delo v Afriki jih je navdušil predvsem Johannes Chrysostomus Mitterrutzner (1818-1903). Leta 1850 je v Brixnu ustanovil Marijino društvo za podporo afriškemu misijonu. V spomin na tirolske misijonarje in prostovoljce v Sudanu je napisal posebno študijo: Mitterrutzner 1890.

v Afriko in začelo se je novo poglavje misijonskega dela. Najprej je sledila ureditev misijonskega središča v Kartumu. Od tu naj bi vodili vse dejavnosti v južnih področjih Sudana. Pri postavitvi misijonskih postaj na jugu je bila potrebna zahtevna logistika potovanja in ladijskega transporta. S posebnimi ladjami so morali v težko dostopne kraje spraviti raznovrstno blago, od žitnih semen do jezdni konj. Neobičajen tovor so predstavljali tudi trije zvonovi, ki jih je naredil ljubljanski livar Anton Samassa. Knobleharju je s sodelavci v nekaj letih uspelo ustanoviti in omogočiti misijonsko delovanje v postajah Sv. Križ (danes Bor) in Gondókoro (danes Lado). Verjetno bi bili še bolj uspešni, če ne bi imeli stalnih težav z domačini, ki niso kazali pretiranega zanimanja za njegovega Boga. Tudi trgovci s sužnji so komaj čakali, da njegovo poslanstvo propade.

Najhujši sovražnik misijona pa je bila zahrbtna mrzlica, proti kateri so bili občutljivi belci popolnoma brez moči. Drug za drugim so umirali mladi fantje, nekateri samo nekaj dni po prihodu v misijon. Knoblehar se je skoraj deset let uspešno izogibal tej nevarni bolezni, saj je veliko časa preživel na svoji ladji »*Stella matutina*« (Jutranja zvezda), kjer so bili bivalni pogoji bolj primerni kot pa vlažni in zaprti prostori misijonarskih bivališč. Toda naporno življenje mu je počasi razrahljalo zdravje in pokazali so se prvi znaki bolezni. Spoznal je, da mora hitro ukrepati in čimprej odpotovati v Evropo, kjer si bo z zdravniško pomočjo opomogel in se vrnil nazaj na delo. Zapustil je Kartum in odpotoval v Aleksandrijo. Od tam je nameraval iti naravnost v Rim, toda počutje se je poslabšalo in zato se je izkrcal v Neaplju. Skrajno opešanega so ga vzeli v oskrbo avguštinci in zanj zelo lepo skrbeli. Upanja na ozdravitev pa je bilo vedno manj. Strašna bolezen se je razvila v mučno agonijo človeškega trpljenja. Knoblehar je začutil neizogibno bližino smrti in v predani pobožnosti umirjeno čakal na konec zemeljskega bivanja, ki se je zanj končalo ob enajstih dopoldan, 13. aprila, leta 1858. Star je bil 38 let, 9 mesecev in 7 dni. Pokopali so ga v samostanu avguštincev pod gričem Capo di Monte v Neaplju.

7. Raziskave reke Nil

7.1 Pozabljeni raziskovalec

O svojem prvem velikem potovanju po Nilu leta 1849 in 1850 je Knoblehar napisal podrobno poročilo v obliki ladijskega dnevnika.⁷ Na poti je skrbno beležil podatke o smeri kompasa, hitrosti ladje, geografsko pozicijo, o vremenu, temperaturi ozračja in vode, o zračnem pritisku. Opisal je tudi obrežje Nila in pri tem uporabljal lokalna ledinska imena. Včasih si je pri opisu pomagal še s skicami, saj je bil večš risanja.

Natančno opazovanje je strnil v kratke in jedrnate stavke.⁸ Ko so angleški popotniki videli njegove zapiske, so jih bili takoj pripravljeni odkupiti za veliko plačilo. Toda Knobleharja takšna kupčija ni zanimala, saj je imel namen, da bi svoja spoznanja o Nilu in nilotskih ljudstvih zbral in objavil v posebni študiji. Dobro se je zavedal, da so njegovi podatki zelo dragoceni in da bodo v Evropi pritegnili veliko pozornost. Imel je prav.

Ko se je leta 1850 pojavil na Dunaju, je takoj izkoristil priložnost, da strokovno in širšo javnost informira o svojih raziskavah Nila. Razvile so se živahne diskusije in Knoblehar je postal prava medijska zvezda. Med Ljubljano, Dunajem in Berlinom se je navdušeno govorilo o afriški avanturi slovenskega misijonarja. Izjemen raziskovalni podvig je obeležil angleški časopis *Times*, ki mu je sledila ugledna poljudnoznanstvena revija *The Athenaeum*. O vsem skupaj so podrobno razpravljali še v Kraljevem geografskem društvu v Londonu in med geografi v Parizu.

V času Knobleharjevega bivanja v Sudanu ni bilo pretiranega zanimanja za raziskovanje reke Nil. S poročili, ki jih je pošiljal v Evropo, je Knoblehar odprl ponovno diskusijo o izvirih Nila.⁹ Na prvem potovanju je priplul do 4° 40', štiri leta kasneje, v maju 1854, pa se je še bolj približal ekvatorju in je prišel skoraj do tretje stopinje severne širine. Zelo si je prizadeval, da bi dosegel izvir Nila, toda žal mu to ni uspelo. Iz vasi Tokiman, ki jo je prvič obiskal leta 1850, je šel še naprej proti jugu in z ladjo dosegel otok Kirigver. Zaradi skalnate struge ni bilo mogoče nadaljevati vožnje s težko železno ladjo »Stella matutina«, ampak je s štirimi ladjarji v manjšem čolnu priveslal do otoka Lomutat. Pristali so ob otoku in se čudili bujnemu rastju z orjaškimi drevesi in živobarvnimi ovijalkami. Med vzponom na vzpetino je srečal tri domačine iz plemena Bari, ki so ga prijazno vodili do kraja, kjer se mu je ponudil fantastičen razgled: med vodami šumečega Belega Nila so se dvigovali številni otoki, odprle so se prostrane dimenzije raznovrstnega rastlinja, ki je v rahlo valovitem svetu izginjalo proti obzorju, omejenem z razvlečenim gričevjem. **Knoblehar se je zavedal**

⁷ V skrajšani obliki je poročilo o potovanju objavljeno že leta 1851 v slovenščini (Klun 1851 A) in nemščini (isti, 1851 B); v italijanščini: Knoblecher 1851. Nemška verzija je pred kratkim izšla v ponatisu (Kainbacher 2003).

⁸ Za lažje razumevanje, kako se je Knoblehar dokumentiral rečni režim, je najbolj pregledno pokazal Karl Kreil v članku z naslovom: »Meteorologische Beobachtungen in Chartum, Ulibary und Gondokoro in den Jahren 1852 und 1853. Ausgeführt von dem verstorbenen Missionär Dovyak nebst Wasserhöhen des Blauen Nils im Jahre 1849 und Tagebuch während einer Reise auf dem Weissen Nil vom verstorbenen General-Vicar Dr. Knoblecher«. Glej: Kreil 1854 (1859). Duhovnik Martin Dovjak iz Šentjerneja na Dolenjskem je prišel v Sudan 1851.

⁹ Pomen Knobleharja v evropski raziskovalni sferi, ki se je sredi 19. stoletja ukvarjala z Nilom, je podrobno predstavil Nicola Trozzi (2001). Avtor si zelo prizadeva, da bi pri raziskavah Nila v ospredje postavil Knobleharjevega sopotnika Emanuela Pedemonteja. Zagotovo njegova vloga ni zanemarljiva, kdo je pa zares slovel kot poznavalec Nila, pa najbolj zgovorno kažejo zapisi sodobnikov kot so Lesseps, Brehm in Taylor.

veličastnega trenutka, saj je kot prvi beli človek stal na najjužnejši točki, ki je bila dosežena po reki Nil.

Knoblehar je pravilno sklepal, da je potrebno izvir Nila iskati pod ekvatorjem. S tem odkritjem je veliko prispeval k pobudi, da so se raziskovalci zopet vrnili k slavni reki.¹⁰ Skrivnostne reke se je lotil slavni orientalist Richard Francis Burton, ki je pustolovsko kariero končal z raziskavami prazgodovinskih gradišč v Istri (!). Pridružil se mu je ambiciozni John Hanning Speke in skupaj sta začela Nil raziskovati iz južne strani ekvatorja. Tako sta leta 1857 iz Zanzibarja organizirala ekspedicijo v območje vzhodnoafriškega jezerskega višavja. Kasneje je pobudo v raziskavah prevzel Speke, ki se mu je pridružil še James Grant in skupaj sta rešila zagonetno uganko o izviri Nila. Pet let po Knobleharjevi smrti sta iz južne strani prispela v Gondóko, kjer so ju čakali še drugi raziskovalci, ki so tja pripluli s severa.¹¹

V desetih letih je Knoblehar kar štiri leta in pol preživel na Nilu. Šestkrat je potoval iz Kartuma v 1500 kilometrov oddaljeni Gondóko in je zato v tistem času zares upravičeno veljal za najboljšega poznavalca mogočne afriške reke. To je bilo jasno vsem, ki so se takrat ukvarjali z raziskavami Nila, razlika je bila le v tem, da so mu nekateri priznali njegovo znanje, drugi pa so ga popolnoma ignorirali. Predvsem nemški in angleški protestantski znanstveniki so dosledno pazili, da v svojih objavah ne bi preveč pozornosti namenili katoliškemu misijonarju-raziskovalcu. Knobleharjeva aktivnost je bila še posebej moteča za protestantska misijonarja Johanna Ludwiga Krapfa in Johannesa Rebmana, saj sta oba imela velike raziskovalne in duhovne ambicije v porečju Nila.

7.2. Lesseps, Taylor in Brehm pri Knobleharju

Toda Knobleharjeva slava je presegla omejene nazore posameznikov in marsikateri učenjak, ki se je resno hotel ukvarjati z Nilom, je slej ko prej potrkal na njegova vrata v Kartumu. To je storil tudi slavni Ferdinand de Lesseps (1805-1894). Preden je postal znan z gradnjo Sueškega prekopa, je kot francoski diplomat po naročilu cesarske akademije in Napoleona III., raziskoval Nil. Leta 1856 se je ustavil v Kartumu in

¹⁰ O raziskavah Nila: Beke 1860; Speke 1863; Marno 1874; Bohinec 1944; isti 1925: 1-24; Moorehead 1965; Hill/Toniolo 1975; Udal 1998; Trozzi 2001: 111-120. Zelo zanimiv potopis o plovbi po Belem Nilu in z bogatimi barvnimi ilustracijami: Harnier 1866. Za splošen pregled o Nilu priporočam literarno mojstrovino Emila Ludwiga, ki je v obliki romana opisal afriško reko od njenih izvirov do izlivov v Sredozemsko morje. Delo je prevedel dr. Jože Kastelic, ki je napisal tudi spremno besedo. (Ludwig 1981)

¹¹ V tistem času je bila v Gondokoru tudi odprava nizozemske avanturistke Alexandrine Tinné in verjetno je bil tam tudi Janez Klančnik, ki so ga v Kartumu najeli za vodiča. Klančnik, doma iz Dovjega, se je leta 1853 kot obrtnik prijavil za delo v sudanskem misijonu. Iz nekdanjega misijona je bil zadnji Slovenec, ki je še vztrajal v Afriki, čeprav so bile misijonske postaje

obiskal Knobleharja, ki mu je dal na razpolago svoje zapiske. Lesseps jih navaja v posebni Nilski spomenici. Kasneje je v objavljenih spominih omenil tudi *»častitega in pogumnega predstojnika misijona v vzhodni Afriki«* in poudaril Knobleharjev prispevek k raziskavam Nila. (Lesseps 1888)

Ameriški pesnik in potopisec Bayard Taylor (1825-1878), ki se je leta 1851 in 1852 nahajal v Kartumu, je večkrat obiskal Knobleharja, saj je pri njemu dobil veliko koristnih informacij o deželi. Veliko navdušenje je pokazal nad Knobleharjevimi raziskovalnimi poročili in jih opisuje kot zelo temeljite in bistveno bolj popolne, kot pa jih je zasledil pri ostalih raziskovalcih. (Taylor 1854: 284)

Dragocena je tudi Taylorjeva ocena Knobleharja, ki ga prikaže s sledečim opisom: *»Bilo mi je žal, da se bom moral ločiti od provikarja Knobleharja in njegovih sobratov. Ti požrtvovalni ljudje so si prostovoljno izbrali življenje – če se sme imenovati življenje, kar je le malo boljše kakor smrt – v daljnem osrčju Afrike, da med njenimi poganskimi prebivalci širijo vero. Upam, da bodo doživeli uresničenje svojih ciljev. To so možje najlepšega značaja in najplemenitejših namenov. Aboona Suleyman, kakor Knobleharja splošno imenujejo, je znan daleč naokoli in v vsem Sudanu visoko cenjen.«* (Taylor 1854: 380-381)

Nemški naravoslovec Alfred Edmund Brehm (1829-1884) je preučeval afriški živalski svet in srečanje s Knobleharjem je bilo zanj neizogibno. Znal je ceniti njegovo znanje in dragocene podatke v ladijskih dnevnikih. O Knobleharju je med drugim zapisal: *»Duša misijona je bil slavno znani Ignacij Knoblehar iz Ljubljane. ...Bil je prav tako ljubezniv kakor učen, neutrudljiv pri svojem delu, vesel v občevanju s sopotniki, skromen in plemenit. Razen naloge, ki so mu jo poverili nadrejeni, si je prizadeval samo za to, kako bi svoja dolga potovanja znanstveno izkoristil, ne glede na kakšen dobiček. Pisal je zares izvrsten znanstveni dnevnik. Njegova vztrajnost je bila podobna njegovim drugim lastnostim: bila je velikanska.«* (Brehm 1855)

7.3 Skrivnostni dnevnik

Znanstveni dnevnik, ki ga Brehm tako odločno poudari, pa ostaja do danes ena največjih skrivnosti Knobleharjeve zapuščine. Dnevnik, različni zapiski, skice in risbe so po njegovi smrti izginili. Ko je odpotoval v Evropo, da si utrdi zdravje, je bil prepričan, da se vrne nazaj v Kartum in zato je na pot vzel najnujnejše stvari. Toda v Neaplju ga je pričakala smrt in delovna soba v Kartumu je bila prepuščena na milost in nemilost vsem, ki so bili prepričani, da so varuhi njegove dediščine. Še ko je umiral, so se v Rimu bolj kot za njegovo zdravje zanimali za njegovo lastnino. Po smrti se je raznel boj, saj je poleg odločnega Rima odreagirala še Dunaj in zahteval

opuščene, Knoblehar pa že nekaj časa mrtev. Obsežneje o Klančnikovem bivanju v Afriki prim. Šmitek 1995: 159-178.

svoj delež. Tudi Ljubljana se je oglasila in naivno čakala na pošiljko iz Kartuma. Na koncu je vsak dobil nekaj, najvažnejše stvari pa so izginile. Knobleharjevi misijonski sodelavci so dobro vedeli s kakšnim kapitalom razpolagajo. Verjetno nikoli ne bomo izvedeli, kaj se je dogajalo takrat, ko so v zavesti, da se nikoli več ne bo vrnil, »pospravili« njegovo pisarno z bogato dokumentacijo in knjižnico. Ohranjeno in poznano arhivsko gradivo sudanskega misijona se danes nahaja na več mestih: v Kartumu, Rimu, Veroni, Ljubljani, Brnu in na Dunaju.

Knoblehar se je skupaj s sodelavci trudil, da afriški svet približa svojim rojakom v domovini. Pisali so številna pisma na različne naslove po Evropi in marsikateri časopis jih je z zadovoljstvom objavil. Še posebej je o misijonu med leti 1849 in 1860 izčrpno poročal slovenski časopis »Zgodnja Danica-katoliški cerkveni list«. Na Dunaju pa je podobno nalogo prevzelo Marijino društvo, ki je objavljalo posebno glasilo za propagando misijona (»*Jahresbericht des Marien-Vereines zur Beförderung der katholischen Mission in Central-Afrika*«). V nasprotju s propagandnim tiskom so pisma in dnevnik Jakoba Šašlja (1832-1903), ki se je leta 1853 kot prostovoljec odpravil v Sudan. Že po nekaj mesecih se je vrnil in leta 1863 je napisal v nemščini spomine na potovanje v Afriko.¹² Šašelj je v zapisih zelo kritičen do organiziranja dejavnosti v misijonu. V ostrem tonu zvenijo tudi njegovi opisi Knobleharja, ki so v popolnem nasprotju od objav katoliških tiskih! Zato nas Šašljev dnevnik še danes opozarja na previdnost pri uporabi virov, ki temeljijo na ideološkem in propagandnem aparatu. (Šmitek 1994: 239-243)¹³

8. O nilotskih ljudstvih v Ljubljani in na Dunaju

Toda Knoblehar se ni zadovoljil samo s pisanjem o črncih ampak je hotel njihovo kulturo še na bolj konkreten način približati evropskemu človeku. Med potovanjem po južnem Sudanu je nabral več raznovrstnih predmetov in jih varno pripeljal v Ljubljano. Dnevno časopisje je takrat zapisalo: »Njegove iz Afrike prinesene reči ljudje radovedno ogledujejo v ljubljanskem bogoslovnem semenišču.« Glavnino zbirke, ki je štela okoli 200 eksponatov, je podaril Kranjskemu deželnemu muzeju v Ljubljani, približno 100 predmetov pa naj bi odnesel na Dunaj. Ni jasno, kaj se je tam

¹² Ob stoletnici Šašljeve smrti je Gradski muzej Karlovac pripravil objavo celotnega dnevnika v nemščini in v hrvaškem prevodu (Schaschel 2003). V muzeju so mi prijazno omogočili ogled originalne verzije dnevnika in mi dali na razpolago slikovno gradivo, za kar se vsem sodelavcem muzeja iskreno zahvaljujem!

¹³ Šašelj je v domovino poslal tudi več pisem, v katerih opisuje neprimerne razmere v misijonu. Bil je prepričan, da bodo pisma objavljena v »Zgodni Danici«, toda urednik Luka Jeran je vsa pisma zavrnil in poskrbel, da se ne skali idealna podoba afriškega misijona. Jeran je bil goreč zagovornik Knobleharjevega poslanstva in se nikakor ni hotel soočiti z resnično situacijo. Šele Knobleharjeva smrt ga je postavila na realna tla in takrat je končno dojel, da je vizija o velikem pokristjanjevanju nilotskih ljudstev za vedno izginila.

s predmeti dogajalo, zanimivo pa je odkritje dokumenta, ki omenja nakup afriške zbirke leta 1925.¹⁴ Skoraj 75 let po Knobleharjevem prihodu na Dunaj se je v Etnografskem muzeju pojavilo 60 predmetov. Kupljeni so bili od družine Dobrucki, v popisu pa se omenja, da sta jih iz Sudana prinesla Ignacij Knoblehar in Maksimiljan Ryllo. Podatek je važen, saj se morda Ryllo omenja zaradi kakšne privatne naveze z družino Dobrucki. Misijonar Ryllo namreč žal nikoli ni bil v južnem Sudanu in nikoli se ni srečal z nilotskimi ljudstvi. Ko je Knoblehar leta 1850 prišel s predmeti na Dunaj, je bil Ryllo že dve leti pokopan na misijonskem vrtu v Kartumu.

Knobleharjeva zbirka v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani in v Etnografskem muzeju na Dunaju sodi med najstarejše zbirke nilotskih ljudstev ki se nahajajo izven Afrike!

V zbirki Slovenskega etnografskega muzeja prevladuje predvsem orožje (sulice, kiji, loki, puščice, ščiti), glasbila (piščali, rogovi, ropotulje), lončene pipe, nakit, kovaško orodje, oblačila in posodje.¹⁵ Najštevilnejše so sulice (19 primerkov), ki sodijo med najbolj značilno opremo nilotskih plemen. Sulice so dolge od dva do tri metre, z lesenim držalom, na katerega so nasajene ozke, tudi do 70 centimetrov dolge konice. Železne osti predstavljajo kvalitetno kovaško delo, ki kaže na tradicijo tehnološkega postopka iz starejših zgodovinskih obdobj.

Kovaške mojstrovine plemena Bari so svojevrsten relikv starodavnega znanja, ki so ga razvile prazgodovinske kulture ob Nilu. To velja tako za tehnologijo kot za oblike predmetov.

V zvezi s sulicami je potrebno poudariti, da so verjetno zelo stare, saj so se prenašale iz roda v rod. Nekatere sulice so imele tudi kulni pomen, saj so jih častili v posebnih svetiščih. Uporabljali so jih lahko samo poglavarji in ni izključena možnost, da se tudi v zbirki nahaja kakšna t. i. »sveta sulica«, saj viri poročajo, da so poglavarji ob neki priložnosti sprejeli Knobleharja in mu podarili svoje sulice. Med njimi je bila morda tudi sulica, ki je v celoti lesena, izrezana iz enega kosa ebenovine. Imela je zgolj simbolni ali statusni pomen, saj za bojevanje ni bila uporabna.

Najbolj nenavaden primer je zagotovo sulica, ki ima dvojno vzporedno ost na enojnem nastavku. Sulica je sodila v obredni inventar vrača in jo je uporabljal za čaranje dežja.¹⁶ Predvsem pri ljudstvu Dinka je imela vsaka vas svojega poglavarja, ki

¹⁴ Dokument sem našel v arhivu Etnografskega muzeja na Dunaju (Museum für Völkerkunde Wien). V zvezi s Knobleharjevo zbirko so mi bile v pomoč dragocene informacije, ki sta mi jih posredovala direktor muzeja prof. dr. Christian F. Feest in kustosinja dr. Barbara Plankensteiner.

¹⁵ Zbirko je do sedaj še najbolj podrobno predstavila dr. Pavla Štrukelj (1967; 1968; 1980-1982). Glej tudi: Orel 1953-1954: 139-140. Poljudno o zbirki: Frelj 2005: 100-101.

¹⁶ V prvi polovici 20. stoletja dokumentiran podoben primer sulice med ljudstvom Lotuko v južnem Sudanu. Nahajala se je skupaj z drugimi svetimi sulicami v posebni koči, ki je služila kot kulni prostor za izvajanje obredov.

je bil hkrati tudi dežar. To je bil človek, ki je znal s posebnim obredom ustvariti dež in ga tudi ustaviti. Verovali so, da duh prejšnjega dežarja preide v naslednjega. Zato so bili zelo cenjeni in ljudje so se k njim zatekali po različne nasvete. Toda dežarju je bilo usojeno, da ne bo dočakal visoke starosti. Ljudje mu niso pustili, da bi se postaral, saj bi s tem izgubil magično moč. Ko je začel fizično pešati, je sam prosil, da mu izkopljejo grob. Legel je vanj, sovaščani pa so se posedli okoli jame. Ne da bi kaj jedel ali pil, jim je ure in ure razlagal rodovno zgodovino ter jim dajal nasvete za prihodnost. Ko je pripoved končal, so jamo zasuli in ga živega zakopali.

Knoblehar je v zapisih izražal veliko navdušenje nad kovači. Obvladovanje kovaške obrti potrjuje mojstrsko izdelan predpasnik Barijke. Nenavadno darilo za misijonarja je Knoblehar dobil verjetno od poglavarja Nigile sredi januarja 1850. V zapisih omenja, da so takrat prišle poglavarja obiskati njegove številne žene in hčere. Samo ena je imela okoli pasu obešeno rdeče barvano usnje, druge pa so nosile mrežast predpasnik iz železnih obročkov. Med predmeti, ki jih je prinesel v Ljubljano, je tudi osem primerkov t. i. »kovaških klešč«, ki spominjajo na podolgovate pincete z lopatastim zaključkom. Po dosedanjih razlagah naj bi klešče uporabljali kovači, toda Knoblehar poudarja, da so obrtniki uporabljali samo lesene rogovile za rokovanje z vročim železom, ki so ga nato s kamnom obdelali v ustrezno obliko. Glede na gracilno obliko »klešč« se bolj nagibam k povezavi s kajenjem, saj še danes kadilci vodnih pip uporabljajo podobna prijemala za premikanje tobaka in žarečega oglja.

V zbirki so tudi tri očesna bodala, ki sodijo med zelo redke eksponate v muzejskih zbirkah po svetu. Rogovilasto palico s sekirico so uporabljali bojovníki plemena Bari. Ko so nasprotnika pobili na tla, so mu iztaknili oči, da jih ne bi gledal med umiranjem. Pogled umirajočega poraženca bi lahko bil usoden tudi za zmagovalca. Med orožjem pritegnejo pozornost trije nenavadni okrogli ščiti, ki jih je bolje imenovati ščitniki za roke. Okroglo izbočen ščitnik iz usnja v premeru ne presega dvajset centimetrov. Z dvojno zanko na obodu je ščitnik nataknen na palico, s katero so si barijski bojovníki branili proti udarcem s kijem. Knoblehar je iz Sudana prinesel dva masivna lesena kija, enega pa je že leta 1843 muzeju daroval avstrijski konzul Anton Lavrin, ki ga je skupaj z očesnim bodalom in z velikim ščitom iz goveje kože dobil v dar med bivanjem v Kartumu.

Knoblehar je prinesel s seboj veliko raznovrstnega nakita: ogrlice iz železa, živalskih zob, školjk in različnih semen. Veliko okrasja je izdelano iz usnjenih trakov.

Zanimiva so tudi glasbila, kot so rogovi in piščali, ter železne ropotulje. Večje ropotulje so imele barijske plesalke privezane okoli bokov, manjše pa na nogah in rokah. Podobne ropotulje so danes v uporabi pri ljudstvu Turkana v severozahodnem

delu Kenije in v Ugandi. Običajno jih moški uporabljajo pri plesu v iniciacijskem obredu.¹⁷

Črnci ob Nilu so bili strastni kadilci in zato se v zbirki nahaja tudi pet primerkov glinastih tobačnih pip. Moški in ženske so kadili pipe z dolgim lesenim ustnikom, ki se je končal s keramičnim nastavkom za tobak. Pri kajenju so moški običajno sedeli na majhnih stolčkih, ki spominjajo na našo pručko. Stolček so običajno vedno nosili s seboj, saj zaradi spoštovanja do zemlje ni bilo spodobno sedeti na njej. Ponoči so stolček uporabili za vzglavnik. Ohranjeni so opisi in risbe barijskega poglavarja Muge, ki se med potovanjem s Knobleharjem nikoli ni ločil od svojega stolčka. V zbirki sta dva lesena stolčka in oba imata ovalno, rahlo usločeno zgornjo ploskev za sedenje in štiri ločno oblikovane noge z razširjenim zaključkom. V daljši liniji noge povezuje dvojna prečka v obliki lestve.¹⁸

Kljub temu, da je zbirka dokaj obsežna, pa v njej ni niti enega predmeta, ki bi ga lahko povezali s poganskim verskim obredjem.¹⁹ Med nilotskimi ljudstvi so znani le redki primeri preprosto izdelanih lesenih kipcev, ki upodabljajo božanstvo. Knoblehar je sigurno poznal verske običaje domačinov, toda kot misijonar je moral delovati v skladu s svojim poslanstvom in se ni spuščal v kompromise.

Knobleharjeva zbirka v Slovenskem etnografskem muzeju nam danes na pragu 21. stoletja ponuja izjemno priložnost, da se odmaknemo od ponavljajočih vzorcev, ki nam podcenjujoče prikazujejo afriški svet. Knoblehar je predmete prinesel v domovino z namenom, da pokaže drugačnost oddaljenega sveta, hkrati pa se je zavedal, da je v njih nekaj, kar bodo ljudje razpoznali in razumeli kot lastnost nečesa skupnega, kar ne ločuje ampak povezuje.

¹⁷ Železne ropotulje imajo z usnjenimi trakovi privezane na roko. Turkane jih imenujejo ngituroi, ropotuljam za gležnje pa pravijo ngichoroi. Samo eno večjo in podolgovato ropotuljo (kipkurkur) si moški lahko pritrdijo na desno nogo, ženska pa ima na obeh nogah po eno. Podrobneje o tem običaju: Best 1993: 168-170.

¹⁸ Zelo podoben primer stolčka hrani Antropološki in etnografski muzej v St. Petersburgu. Stolček, ki je delno poškodovan, naj bi pripadal ljudstvu Bongo. V muzej naj bi ga daroval nemški popotnik in zbiralec V. V. Junker leta 1889. Za opis glej: Art of Tropical Africa, str. 79, slika 180.

¹⁹ Knoblehar je imel v Kartumu privatno zbirko, o kateri zvemo iz Taylorjevega zapisa: »Many of the spears in Dr. Knoblecher's possession are as elegantly formed and as admirably tempered as if they had come from the hands of a European blacksmith. They also have war clubs of ebony, which are nearly as hard and heavy as iron. ... I have in my possession some of these clubs, which were presented to me by Dr. Knoblecher.« (Taylor 1854: 354).

Literatura

- Amati, Amato (1858) Il Nilo bianco e la missione austriaca nell'Africa centrale. Milano.
- Anžič, Anton (1928) Ignacij Knoblehar: prvi misijonar osrednje Afrike (V spomin sedemdesetletnice smrti Knobleharja). Ehrlich, L. (ur.): Slovenska misijonarja: Baraga in Knoblehar, 36-68.
- Art of tropical Africa. Moscow.
- Beltrame, Giovanni (1858) Lettera di Don Giovanni Beltramme sacerdote Veronese dell'istituto di Don Nicola Mazza scritta dall'Africa Centrale ov'e missionario apostolico. Padova.
- Beltrame, Giovanni (1861) Di un viaggio sul Fiume Bianco nell'Africa Centrale: Lettera di don Giovanni Beltrame, missionario apostolico. Verona.
- Beltrame, Giovanni et al. (1858) Relazione del viaggio dei reverendi missionari da Chartum a Santa Croce: Lettera dei rr. Ss. Missionari dell'Africa Centrale dell' Istituto Mazza agli allievi dell'Istituto Medesimo in Verona. Verona-Milano.
- Beke, Charles Tiltstone (1860) The Sources of the Nile - Being a General Survey of the Basin of that River, and of its Head-Streams, with the History of Nilotic Discovery. London.
- Best, Günter (1993) Marakwet & Turkana: Neue Einblicke in die materielle Kultur ostafrikanischer Gesellschaften /New Perspectives on the Material Culture of East African Societies. Frankfurt am Main.
- Bohinec, Valter (1925) Razvoj geografije v Slovencih. Geografski vestnik 1: 1-24.
- Bohinec, Valter (1944) Nil in dežela Egipčanov, I. del: Narava. Ljubljana.
- Brehm, Edmund Alfred (1855) Reiseskizzen aus Nordost-Afrika. Jena.
- Buchta, Richard (1888) Der Sudan unter ägyptischer Herrschaft. Rückblicke auf die letzten sechzig Jahre. Nebst einem Anhang: Briefe Dr. Emin Pascha's und Lupton-Bey's an Dr. Wilhelm Junker 1883-1885. Leipzig.
- Evans-Pritchard, E. Edward (1993) Ljudstvo Nuer: Opis načinov preživljanja in političnih institucij enega izmed nilotskih ljudstev. Ljubljana.
- Frelj, Marko (2005) Afriška zbirka misijonarja Knobleharja. Svet in ljudje 83: 100-101.
- Gracar, Jože (1937-1938) Ob 80 letnici Knobleharjeve smrti. Katoliški misijoni 15/7: 97-101.
- Granda, Stane (1999) Znameniti Škocjanec in Slovenec Abu Soliman: 180-letnica rojstva Ignacija Knobleharja. Rast 10/6: 563-567.
- Granda, Stane (2001) Življenje jih je odneslo na vse strani, Misijonar Ignacij Knoblehar v Afriki, Svobodna misel 12. okt., letnik 39, št. 19: 17.
- Granda, Stane (2001) Egipčanski Jožef. Kokalj Kočvar, M.(ur.): Izseljenec – življenjske zgodbe Slovencev po svetu. Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 105-107.
- Harnier, Wilhelm (1866) Reise am oberen Nil. Nach dessen hinterlassenen Tagebüchern herausgegeben von Adolf v. Harnier. Darmstadt/Leipzig.
- Hartmann, Robert (1884) Der Weltteil Afrika in Einzeldarstellungen, II. – Nilländer. Leipzig/Prag.

- Hill, Richard /Toniolo, Elias (1975) *The Opening of the Nile Basin: Writings by Members of the Catholic Mission in Central Africa on the Geography and Ethnography of the Sudan 1842-1881*. New York 1975.
- Jaklič, Franc (1943) *Apostolski provikar Ignacij Knoblehar in njegovi misijonski sodelavci v osrednji Afriki*. Ljubljana.
- Jaklič, Franc (1954) *Veličina in tragika Knobleharjevega poslanstva pred sto leti*, Misijonski zbornik, 84-98.
- Jaklič, Franc (1955) *Ignacij Knoblehar in njegovi sodelavci*. (2., predelana izdaja) Buenos Aires.
- Jaklič, Franc (1996) *Ignacij Knoblehar in njegovi sodelavci*. (3., predelana izdaja, priredil Mirko Mahnič). Ljubljana.
- Jaroslav (Štrukelj), Franc (1881) *Dr. Ignacij Knoblehar: apostoljski provikar v osrednji Afriki*. Celovec.
- Kainbacher, Paul (ur.) (2003) *Ignaz Knoblecher-Reise auf dem weißen Nil. Sammlung von Afrika – Reisebeschreibungen österreichischer Forschungsreisender 4*. Wien.
- Klun, Vincencij Fererij (1851) *Potovanje po Beli reki. Po izvirnih rokopisih provikarja osrednje Afrike dr. Ignacija Knobleharja predelal Vincencij Fererij Klun*. Ljubljana.
- Klun, Vincencij Fererij (1851) *Reise auf dem weißen Nil. Aus dem Original-Manuscripten des General-Vicars von Central-Afrika Dr. Ignaz Knoblecher bearbeitet*. Laibach.
- Knoblecher, Ignazio (1851) *Notizie storiche sulla redente missione nell'Africa centrale*. Padova.
- Kolar, Bogdan (1998) *Na misijonskih brazdah cerkve: Oris zgodovine slovenskega misijonstva*. Celje.
- Kreil, Karl (1854) *Meteorologische Beobachtungen in Chartum, Ulibary und Gondokorò in den Jahren 1852 und 1853. Ausgeführt von dem verstorbenen Missionär Dovyak nebst Wasserhöhen des Blauen Nils im Jahre 1849 und Tagebuch während einer Reise auf dem Weissen Nil vom verstorbenen General-Vicar Dr. Knoblecher, Jahrbücher der k. k. Central-Anstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus 6: 497-533*.
- Lah, Andrijan (1999) *Vse strani sveta –Slovensko potopisje od Knobleharja do naših dni*. Ljubljana.
- Lesseps, Ferdinand (1888) *Vierzig Jahre Erinnerungen*. Berlin.
- Ludwig, Emil (1981) *Nil: Življenje neke reke*. Ljubljana
- Marno, Ernst (1874) *Reisen im Gebiete des blauen und weissen Nil, im egyptischen Sudan und den angrenzenden Negerländern, in den Jahren 1869 bis 1873*. Wien.
- Mc Ewan, Dorothea (1988) *A Catholic Sudan - Dream, Mission, Reality: A Study of the Roman Catholic Mission to Central Africa and its Protection by the Hapsburg Empire from 1846 to 1900 (1914) - As Revealed in the Correspondence of the Imperial and Royal Austro-Hungarian Consulate Khartoum*. Rome.

- Miterrutzner, Johannes Chrysostomus (1861) Geographische Notizen aus dem apostol. Vikariate in Central-Afrika. Elftes Programm des kaiserl. Königl. Gymnasium zu Brixen, 3-18.
- Miterrutzner, Johannes Chrysostomus (1867) Die Sprache der Bari in Central-Afrika. Grammatik, Text und Wörterbuch. Wien-Brixen.
- Miterrutzner, Johannes Chrysostomus (1869) Dr. Ignaz Knoblecher - apostolischer Provikar der katholischen Mission in Central-Africa - Eine Lebensskizze. Brixen.
- Miterrutzner, Johannes Chrysostomus (1890) Ein Blatt der Erinnerung an die Missionäre aus Tirol in Central-Africa (18 Priester und 18 Laien) (1853-1882). Brixen.
- Moorehead, Alan (1965) The White Nile. Harmondsworth.
- Orel, Boris (1953-1954) O etnografskih zbirkah iz Afrike, Amerike in Azije v Etnografskem muzeju v Ljubljani. Slovenski etnograf 6-7: 139-146.
- Sauer, Walter (2002) Schwarz-Gelb in Afrika – Habsburgermonarchie und koloniale Frage, v: Sauer, Walter (ur.): k. u. k. kolonial: Habsburgermonarchie und europäische Herrschaft in Afrika. Wien-Köln-Weimar, 17-77.
- Schaschel, Jakob (2003) Bilder aus dem Oriente aufgenommen während einer Reise nach Aegypten, Nubien, Sudan in den Jahren 1853 und 1854 / Slike s Orijenta nastale tijekom jednog putovanja u Egipat, Nubiju i Sudan godine 1853. i 1854. Karlovac.
- Seligman, Charles Gabriel / Seligman, Z. Brenda (1932) Pagan Tribes of the Nilotic Sudan. London.
- Shipman, Pat (2004) To the Heart of the Nile: Florence Baker's Extraordinary Life from the Harem to the Heart of Africa. London.
- Speke, John Hanning (1863) Journal of the Discovery of the Source of the Nile. Edinburgh.
- Šmitek, Zmago (1982) Etnologi in misijonarji - poglavje iz zgodovine neevropske etnologije v Sloveniji. Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije-1, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 8: 149-153.
- Šmitek, Zmago (1986) Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture. Ljubljana.
- Šmitek, Zmago (1988) Poti do obzorja: Antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko. Ljubljana.
- Šmitek, Zmago (1991) Knoblehar, Ignacij. Enciklopedija Slovenije 5: 165-166.
- Šmitek, Zmago (1994) Po Nilu v osrčje Afrike. Dokumenti slovenstva, 239-243.
- Šmitek, Zmago (1995) Srečevanja z drugačnostjo - Slovenska izkustva eksotike. Ljubljana.
- Štrukelj, Pavla (1967) Afriška zbirka vzhodnosudanskih plemen Bari in Čir v Slovenskem etnografskem muzeju (Zbiralec Ignacij Knoblehar). Slovenski etnograf 20: 143-172.
- Štrukelj, Pavla (1968) Kultura črnih plemen ob Belem Nilu v 19. stoletju (raziskovalec Slovenec Ignacij Knoblehar) – Razstava v ciklu Naši popotniki-zbiratelji. Grad Goričane.
- Štrukelj, Pavla (1980-1982) Neevropske zbirke v muzeju Goričane. Slovenski etnograf 32: 125-158.
- Tadina, Ivanka (1991) A) Ignazio Knoblecher (1819-1858) grande pioniere della civiltà cristiana e insigne apostolo dei Neri, (Diss.). Roma.

- Tadina, Ivanka (1991 B) Ignacij Knoblehar (1819-1858): Veliki pionir krščanske civilizacije in odličen apostol črnih. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 13. Ljubljana.
- Taylor, Bayard (1854) *Journey to Central Africa: Life and Landscapes from Egypt to the Negro Kingdoms of the White Nile*. New York.
- Thauren, Johannes (1933) *Der Einfluß des Missionsgedankens auf die geistige Gestaltung des 18. und 19. Jahrhunderts*, Veröffentlichungen des Kathol. Akadem. Missionsvereins in Wien 3. Wien.
- Thauren, Johannes (1935) *Österreichs Missionsteil in Vergangenheit und Gegenwart*, Veröffentlichungen des Kathol. Akadem. Missionsvereins in Wien 3-4. Wien.
- Trozzi, Nicola (2001) P. Ignazio Knoblecher e il suo fondamentale contributo alla scoperta delle sorgenti del Nilo. *Rivista geografica Italiana* 108/1: 111-120.
- Udal, John O. (1998) *The Nile in Darkness: Conquest and Exploration 1504-1862*. Norwich.
- Umek Okiški, Anton (1863) *Abuna Soliman*. Ljubljana.
- Zach, H. Michael (1985) *Österreicher im Sudan von 1820 bis 1914*. Veröffentlichungen der Institute für Afrikanistik und Ägyptologie der Universität Wien 34. Wien.
- Werne, Ferdinand (1848) *Expedition zur Entdeckung der Quellen des Weißen Nils*. Berlin

Slika 1: Dr. Ignacij Knoblehar leta 1850.

Slika 2: Misijonar med ljudstvom Bari na jugu Sudana okoli leta 1860. (risba: W. Harnier)

Slika 3: Kovača pri delu. Ljudstvo Bari, južni Sudan, okoli leta 1860. (risba: W. Harnier)

Slika 4: Knobleharjeva misijonska postaja Gondokoro okoli leta 1860. (risba: W. Harnier)

Slika 5: Sulice iz Knobleharjeve zbirke v restavratorski delavnici Slovenskega etnografskega muzeja. (foto: M. Frelj)

